

Észlelését a változó világhoz igazítja, állandóan új információk megszerzésére törekszik, hogy ezzel a világról szerzett tudását gazdagíthassa. Ugyanakkor az idegent is kritikusan szemléli, nem idealizálja, megőrízve így saját kultúrája és történelme iránti tiszteletét.

A minősítő nézőpontja intoleráns, mert képtelen befogadni a nem egyértelmű helyzeteket és jelzéseket. A többértelműséget veszi élyként, félelmet keltő nyomásként éli meg, s ez arra készíti, hogy mindenáron megkísérelje helyreállítani az egyértelműséget, a „világos helyzetet”. Ennek a védekező stratégiának a kulturális sztereotípiák és etnikai előítéletek a legkedveltebb eszközei. Ezzel szemben a felfedező tolerálja a bizonytalanságot, megjelenését jó alkalomnak tekinti arra, hogy felülvizsgálja értékrendszerét, és új kérdéseket fogalmazzon meg a közös és eltérő jegyekkel kapcsolatban. A bizonytalanságot előidéző zavar kiegyezési stratégiák kidolgozására sarkallja, hisz tudja, hogy igazát csak akkor védheti meg, ha az ellentétes vélemény hermeneutikai vizsgálatát is elvégezte („netán a másiknak van igazaza?”).

Lássuk be, a „nem otthonos” megbecsülése, tisztelete nélkül a kulturális különbségekről szerzett tudásunk mindvégig felszínes marad (vö. pl. híres afrikai vadászaink útíráisai). Mert ahogy a kölcsönös bizalom nélkül történő üzleti megegyezések is csak rövid távú sikereket biztosítanak, úgy a tiszteletet mellőző interkulturális kapcsolatok is csak a pillanatnyi konszenzust szavatolják, és semmi esetre sem a hosszú távú, termékeny együttműködést. A minősítő számára a tisztelet csak addig tart, amíg a más kultúrával rendelkező fél viselkedése megfelel saját kultúrája normáinak, azaz bebizonyítja „tisztelhetőségét”. Ezzel szemben a felfedező számára a tisztelet kölcsönös hitel, amely arra a feltevésre alapoz, hogy a kezdetben ismeretlen viselkedési módok – megfelelő kulturális dimenzióba helyezve – megérthetőek és racionálisan kezelhetőek lesznek.

A Provincia és a „zavaró tényezőzők”

Bizonyára a *Provincia* román és magyar munkatársaiban is tudatosult, hogy az együttműködés során a „másik fél” „nem otthonos” felépése, viselkedése nem egyszerű irritációkat, zavarokat okoz. Úgy vélem, ezeknek a „zavaró tényezőzőknek” magas információértékük van, értékes adatokként kell kezelnünk őket, mert a kultúrák közötti kapcsolat döntő mozzanata éppen a fellépő ellentmondások körülírása és hasznossá tétele, hisz csakis értelmezésük, feldolgozásuk révén kísérlehetjük meg visszaállítani a közös munkához szükséges harmóniát.

Ezen alapállás tudatosítása annál inkább fontos, mert – a problémamentes közös munkálkodást biztosítandó – hajlamosak vagyunk napirendre térni a zavaró tényezőzők felett, elnyomni őket. De vigyáznunk kell, mert a felszínes harmónia – lévén, hogy csak az egyik fél kulturális hagyományaiban gyökerezik – gyanakvást kelthet a másikban, aki a fellépő ellentéteket „szőnyeg alá seprés”-et úgy értelmezheti, hogy az érdekeit sérti, sőt kulturális értékeit kérdőjelezi meg. Így módon a zavarok kiküszöbölése adott esetben nemhogy megoldandó, de még jobban kiélezheti az ellentmondást. Mert abban, hogy zavarosságunkat elnyomjuk, az is benne van, hogy saját értelmezésünket tartjuk kézenfekvőnek (a „járható útnak”). Innen pedig már csak egy kis lépés, hogy elkezdjük a „hibást” keresni, akaratlanul is a kulturális különbségek ellen dolgozva.

Ezzel szemben, ha igyekszünk minél pontosabban behatárolni zavarosságunk okát, és türelmes vizsgálat tárgyává tesszük a feltételezett magátólértetődőségeket, elkerülhetjük a „hibások” utáni kutatást, ezzel ugyanis az interakció összeférhetőségét igyekszünk ellenőrizni, nagyobb figyelmet szentelve a kulturális különbségeknek.

Elismerem, mindez időigényes folyamat; de az interkulturális tevékenységek tapasztalata azt mutatja, hogy a kezdeti – a zavaró tényezőzők szőnyeg alá sepréséből adódó – időmegtakarítás a későbbiekben megbosszulja magát, s a kulturális eltérések figyelmen kívül hagyása a tevékenység előrehaladottabb szakaszában időigényesebb korrekciókat igényel majd.

A *Provinciát* hagyományok nélküli interkulturális tevékenységnek tekintem, és azért veszek én is szívesen részt benne, mert munkatársai a fennebb vázolt „felfedezőként” közelítenek az erdélyi kérdéshez, tudva, hogy az interkulturális kommunikáció akadokozásának vagy időnkénti elnémulásának legfőbb oka éppen a kizárólagosságban, a „másik” nem ismerésében gyökerező „minősítő nézőpont”. Hogy vállalkozásunk még meggyőzőbb lehessen, azt hiszem, fel kell adnunk a „hátrország komplexus”-t, a Bukaresttől és/vagy Budapesttől való egyoldalú függőség alapállását, amely idegen az igazi erdélyi hagyományoktól. Igaz, hogy ez a magatartás sem az erdélyi román, sem az erdélyi magyar politikusokra nem jellemző, de a *Memorandum* hozatkozó fiatalok viszonylag nagy száma arra enged következtetni, hogy az előítéletek és a félelmek oldódóban vannak, és erősödhet az egymás – kulturális sajátosságok által befolyásolt – értékítéletei, viselkedési elvárásai és ritusai iránt érzett, azokat megbecsülítő figyelemesség, ami biztosíthatja a hosszú távú és hatékony munkát.

Heidelbergi ködös reggeleim végén beülök az autómába, begyújtom a motort, aztán eszembe jut, hogy a bemondónő „*Alles Gute*”-val, lányom „*Könnyű szolgálatot/munkát*”-tal, esetleg „*Spor la munca*”-val is búcsúzhata, ha a sors Craiovára, netán Iași-ba vagy Bukarestbe vetett volna...

HJDÚ FARKAS-ZOLTÁN 1959-ben született. Esszéíró és etnológus. *Erdély a legkülönbőbb volt...*, 1998; *Alkatos lakomája*, 2001; *Székelek és szászok*, 2001.

Ovidiu PECICAN

Az államról semmi új

A románok történelme az Akadémián

Nemrég megjelent a Román Akadémia égisze alatt kiadott, monumentális *A románok történelme* első négy kötete. Ám még ki sem adták jóformán a vállalkozást kísérő reklám fényei, az első támadások máris felütötték fejüket. A 22 című hetilapban közlétt cikkében Šerban Papacosteana – ő maga is akadémikus, és a román múltnak szentelt másik történelmi szintézis társszerzője – felfed egy plágiumot az (egyelőre) négykötetes mű negyedik kötetében, am it cáfolhatatlanul bizonyít egy vitatott szöveg és egy saját régebbi tanulmányának párhuzamos közlésével. Ez a tény alááshatja a teljes mű hitelességét, és még ha egyedi esetnek bizonyul is, amelyet a többszerző nem követett el, elegendő ahhoz, hogy rossz fényt vessen a közös műre. Mindenesetre, akár így van, akár többször is megszegtek a kutatómunka etikáját, ez az egy eset önmagában is a Mircea Mușat és Ion Ardeleanu által utolsó Ceaușescu-évtizedében kiadott történelmi szintézise mellé helyezi az új *A románok történelmet*, amelyben, idézőjelek és bibliográfiák hivatkozásokkal teljes mellőzéssel, bőven reprodukáltak más szerzők írásait.

Mégis feltételezhetjük, hogy az értekezés szerzőinek nagy része hitelt érdemlően dolgozta ki a ráeső részt. Nincs okunk azt hinni, hogy egy egész csapat „dézsmálta” a kötetben nem szereplő kollégák évtizedes munkájának gyümölcsseit. Épp ezért, a vajadás és az elért eredmények megérdemelnek egy komoly és elfogulatlan elemzést.

Ebben a tekintetben az egyik probléma, amelyet olvasáskor észleltem, az értekezés tudományos jellege, lévén a hitelesség szükséges, de nem elégséges paraméter a tudományos művekkel szembeni elvárások között eléréséhez. Egy másik, inkább a mű elméleti, fogalmi vázára vonatkozó kritérium a nézőpont koherenciája és következettsége volna. Pontosán ennek a biztosítására szükségesek a többszerzőjű művek esetében a munkát összehangoló koordinátorok. Az ő feladatuk létrehozni egy egységes építményt a különféle részekből, jelezni az összefüggéseket és hibákat, gondatlanságokat és kihagyásokat, intézkedni a fogyatékoságok kiküszöböléséről. Az új *A románok történelme* két ilyen koordinátor részvételével készült. Mindazáltal vannak lényeges nehézségek, amelyeket nem lehetett kiküszöbölni, és amelyeket látszólag nem is értelmeztek akként.

Ez történt például az állam fogalma esetében. Mint ismeretes, az állam politikai szervezési forma, amely az emberi közösségek társadalmi életének egy bizonyos fejlődési fokán jelent meg, sajátos jellemzői vannak, és a közösségek bizonyos meghatározott, mégpedig adminisztrációs szükségleteire kínált megoldást. Következésképpen az állam nem jellemző az emberi fejlődés minden történelmi fokára, és nem is tevékenítő össze a társadalom más szervezési és vezetési formáival. A háború utáni román történetírásnak, sajnos, rögeszméje volt a történelmi kategóriák „alkotó” alkalmazása, egyik vagy másik történelmi pillanat ideológiai manipulációinak vagy az egyes szerzők eredetiség utáni vágyának függvényében (ez utóbbi túl ritkán ártatlan és érdekmentes). Miután a kulturális szdanovizmus idején – amelyet a történetírásban Mihai Roller fel fogása határozott meg –, a szovjet tudomány fényében a román államot „imperializmus”-val dicsőítették (közvetlenül utalva az 1918-as újrafelosztásra), utólag, a Ceaușescu elnök-házaspár uralta aranykorban ugyanaz az állam ragyogó történelmi előzményeket fedezett fel magának a géta Burebista korában (ezelőtt... 2050 évvel!). Sőt. Emellett az állítás mellett, amelynek célja egy örök – nehezen vagy egyáltalán nem bizonyítható – folytonosságra való utalás volt, ugyanebben az időszakban, a 70-80-as években kezdte elterjedni az „egyesülés előtti egyesülések” vitatható változatai is. Ezek szerint a mai Románia déli részének Mircea cel Bătrîn általi, keleti részének Ștefan cel Mare általi egyesítése és persze bárki – román vagy más – próbálkozásai az ókori Dácia visszaállítására, megelőzték és történelmi fejlődésünk céljaként tűzték ki az újkori egyesítéseket (1859 és 1918), amint azt Ștefan Andreescu, a *Restitutio Daciae* témát tárgyaló számos kötet szerzője is vallotta. Ami az állammal kapcsolatban történt, megismétlődött más történelmi folyamatok esetében is. Ugyanabban a korszakban Tudor Vladimirescu „zavargása” („zavara”) felkelésből „forradalmi megmozdulássá”, utóbb pedig szabályos forradalomává fejlődött. Hasonló metamorfózison ment keresztül „Horia háborgása” („tumulatul Hori”) is – így nevezte annak idején N. Densușianu –, amelyből előbb felkelés lett, majd értelmezésbeli megdicsőülést – Ștefan Pascu tollából – „forradalomként” érte el. Látszólag az 1784-es erdélyi és az 1821-es havasalföldi társadalmi megmozdulások „felfújása” a pártideológusok abbéli igyekezetének volt köszönhető, hogy ellássák a román múltat azokkal a társadalmi forradalmakkal, amelyekben hiányt szenvedett, hogy legitimitást adjanak az 1848-as demokratikus történelmi jelenségnek és különösen a háború utáni időszak elején

bekövetkezett szemléletváltásnak. De ma már világosabban látszik, arról a nacionalista frusztrációról is szó volt, amelyet az európaihoz képest marginális történelem és a Nyugat rövidítésen való megelőzésének vágya táplált: így hamarabb váltunk forradalmiakká 1821-ben az oroszoknál (a decembristák majd csak 1825-ben mozdulnak meg), a lengyeleknél és franciáknál (akik alig 1830-ban indulnak harcba), miközben 1784-ben alighanem magát a Nagy Polgári Forradalmat előztük meg (öt évvel!). Észrevehető az ilyenforma kísérletek egybecsengése az úgynevezett protokronizmus (amelyt Edgar Papu fogalmazott meg és Mihai Ungheanu, Paul Arghel és Ilie Bădescu egészített ki különféle hangsúlyokkal). De észrevehető egy hírhedt szovjet modell utánzása is, amely szerint az oroszok minden felfedezhető és feltalálható felfedeztek és feltaláltak még Európa és Amerika előtt.

Folytonosság és belső koherencia?

Ami az új *A románok történelme* értekezés kapcsán megállapítható, az a frusztráció eme logikájának a továbbélése. Népünknek más népeket megelőző állami előzményei vannak (lásd a Burebista-epizód), és ezek egyenértékűek az európai klasszicitás legfontosabb birodalmával, a Római Birodalommal. Népünk már születése előtt keresztény volt (mert a kereszténység bizonyíthatóan jelen volt Dáciában már a 3-4. századtól, a románokról pedig alig a környékbéli latin nyelvű népesség és az ide csak a 6. századtól letelepedő szlávok összeolvadása után lehet beszélni)! Amint látható, a két világháború közötti nacionalista felfogás a Ceaușescu-korabelivel megerősítve, az 1989 utáni körülményekhez alkalmazkodva olyan logikus fogalmi ötvözetként maradt fenn, amely az állami létet az etnikai közösségszervezés folyamatos fejlődésének tanújává avatja, és amelynek tartós alapjait a nyelvi és kulturális, valamint a vallási közösség biztosította. Bármilyen ellentmondásosnak és nehezen álmázhatósnak tűnne is egy ilyen ötvözet, mégis ez az új összefoglalás alapja, a különböző szerzők elszigetelten megnyilvánuló óvatossága nem tudja hihetően módosítani a dolgozat egészét.

Az egyik megfogalmazható meghatározás szerint az állam „politikai intézmények összessége, amelyek sajátossága az uralom megszervezése a közérdek nevében, egy körülhatárolt területen” (Iain McLean (koordinátor), Oxford. *Dictionar de politică* [Politikai szótár], Univers Enciclopedic Kiadó, Bukarest, 2001., 430. o.). Egy ilyen meghatározás, bármilyen általánosnak és árnyalatlannak is tűnik, elégséges, mert világosan jelzi történeleink gondolkodásának válságos pontjait a román állam történetét (és annak előzményeit) illetően. A 14. századig a közigazgatási és katonai jellegű szervezési tálakmányoknak, már ahányanak léte és ahogyan való léte megállapítható, csak nagyon ritkán volt politikai intézmény jellege. Felmerül továbbá egy másik kérdés: milyen mértékben volt ezeknek a törzsszövetségek (az ókorban) vagy falucsoportok (a középkorban) szintjén dokumentálható fercelményeknek folytonosságuk és belső koherenciájuk, ha idegen, nomád és múlandó, avagy letelepedett és állandosuló uralmak gyakorolták a hatalmat. Ezekkel a szempontokkal kapcsolatban el kellene gondolni azon a területen is, amelynek kapcsán a bizonyítékok effajta valóságokat említene – függetlenül attól, hogy „királyság”, „hercegség”, „kenézség” vagy „vajdaság” a nevük. Állandó volt-e valamennyire is területi kiterjedésük, vagy pedig ingadozott a támadások, házassági kötelek, hadisarcok vagy hűbérként való átadott területek függvényében? Végül: milyen mértékben jogos ezeket a kezdetleges vagy éppen fejlettebb szervezési formákat inkább a földhöz kapcsolódónak tekinteni, mint ahhoz az emberi közösséghez, amelyet feltekeztek? Végső soron nem feltétlenül szükséges úgy gondolni, hogy ilyen kérdésre csak a nomád népek esetében kaphatsz választ. Új falvak alapítása egy emberi közösség térbeli elmozdulását jelentette egy előzőleg lakatlan (vagy egy ideje elhagyott) területre, még ha az újonnan érkezettek ugyanaból a földrajzi övezetből származtak is. Mindemellett zavarba ejtő az a könnyedség is, amellyel átsiklanak több etnikum ugyanabban a térségben való együttélésének tényén. A szlávoknak Románia jelenlegi területére való letelepedése és a 14. század közepe, azaz a moldvai feudális állam megjelenése között több évszázad telt el, amelyek során a latin nyelvű népeknek ilyen vagy olyan módon együtt kellett élniük más nemzetiségekkel (szlávok, bolgárok, magyarok, besenyők, úzok, kunok, tatárok). E megállapítások fényében nem kellene vajon megpróbálni helyesebben megérteni a román „államiságnak” a feudális államok megalapítása előtti helyzetét?

Persze, a kezdetek állami valóságát nehéz tetten érni, nem csupán a történelmi források hiánya miatt, hanem azért is, mert magának az államnak a fogalmát is másképpen kell árnyalni különböző történelmi korszakok vonatkozásában. Ennek a ténynek azonban nem kellene arra késztetnie a múlt tanulmányozásának szakértőt, hogy megszökjenek az elméleti gondolkodás dicsőséges mezejéről. Sajnos, *A románok történelme* értekezés nem hoz magával új ismereteket ezekben a lényeges kérdésekben, mert balszerencsés módon továbbra is olyan korszakhoz kapcsolódik, amelyben a párt utasításai vagy az elfogult hazafiság kíméletlenül megakadályozta a megismerésben való előrehaladást.

Fordította: VENCZEL ENIKŐ

OVIDIU PECICAN 1959-ben született Aradon. A BBTE Európai Tanulmányok Karának előadójánára. *Razzar* (Alexandru Pecicannal), Bukarest, 1998; *România și Uniunea Europeană* (Románia és az Európai Unió), Nagybánya, 2000.